

Akademik Bilgi Üretimi ve Etik

Mehmet Ali Akkaya*
Zarife Yıldırım**

Özet

Akademik dünyanın üyesi olan akademisyenlerin en temel görevi bilimin ilerlemesi, gelişmesi ve bir sonraki çalışmalara yol göstermesi için bilimsel bilgi üretmektir. Akademik camiada üretilen bilginin niteliğine ilişkin bir değerlendirme yapılırken dikkate alınan temel ölçütlerden biri de bilginin üretimi sürecinde etik kurallara uyulup uyulmadığıdır. Etik kurallar, toplumsal hayatı düzenleyen, uyulmadığı takdirde bir takım düzensizliklere ve aksaklıklara neden olabilen değerlerdir. Akademisyenlerin çalışmalarını yürütürken etik kuralları göz ardı etmeden bu kurallar çerçevesinde hareket etmeleri, bilimin gelişerek ilerlemesi açısından son derece önemlidir. Akademik bilgi üretiminde, etik dışı davranışların pek çok nedeni ve çeşidi vardır. Günümüzde teknoloji dünyasında yaşanan yeniliklerle birlikte, bilgi hemen her ortamdan kolaylıkla erişilir hale gelmiştir. Bilgi ve bilim dünyasını büyüten ve değerini arttıran bu değişim diğer yandan bilimsel yayınlarda etik kuralların daha kolay göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Bu çalışmada; son dönemde hemen her disipline ilişkin literatürde geniş bir çalışma alanı olarak yer edinen akademik etik kavramının bilimsel bakış açısı ile ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, akademik bilgi üretiminde etik dışı davranışların neler olduğu belirtilmiştir. Özellikle akademisyenlerin bu davranışlardan kaçınmalarının önemine değinilerek bu konuda farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Bilimsel araştırma yöntemlerinden betimleme yönteminin kullanıldığı çalışmada, ilk olarak akademik/bilimsel bilginin ne olduğu tanımlanarak akademik bilgi üretiminin nasıl olması, uğraş alanı bilgi ve bilim olan akademisyenlerin akademik bilginin üretiminde nelere dikkat etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Akademik bilgi üretimi ve akademisyenlerin etik davranışları üzerine yapılmış çalışmaları temel alan literatüre dayalı yapılan bu çalışmada, elde edilen bilgiler doğrultusunda akademik bilgi üretimi sürecinde etik ihlallerden kaçınmak için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akademik bilgi üretimi, etik, etik kural, etik dışı davranışlar.

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
mali7akkaya@gmail.com

** Araş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü,
zarife08@gmail.com

Geliş Tarihi - Received: 25.09.2017

Kabul Tarihi - Accepted: 18.10.2017

Academic Knowledge Production and Ethics

Summary

The most basic task of academicians, who are the members of academia, is to produce scientific information in order to advance science, to develop and to lead the next studies. One of the main criteria taken into account when evaluating the quality of the produced information in the academic area is the fact that ethical rules are followed during the production of information. Ethical rules are values that regulate social life and, if disregarded, can cause some irregularities and disruptions. It is extremely important that academicians should be act within the framework of these rules without ignoring the code of ethics when conducting their work for progress of science. There are many reasons and types of unethical behaviors in the production of academic information. Today, with innovations in the world of technology, information has become readily accessible from everywhere. This change makes easier to ignore ethical rules in scientific publications.

In this study, it is aimed to discuss the concept of academic ethics, which has recently taken place as a large field of study in the literature on almost every discipline, with a scientific point of view. In the direction of the aim of the study, it is stated that what unethical behaviors in the production of academic information is. Especially, the importance of avoiding these behaviors by academicians has been mentioned. Descriptive method is used and firstly, what is academic information is defined as how to produce academic information and what should be taken into account in the production of academic information of academicians who are engaged in knowledge and science. In this study, which is based on literature studies about production of academic information and ethical behaviors of academicians, suggestions have been made in order to avoid ethical breaches in academic information production process.

Key words: Academic information production, ethics, ethical rules, unethical behaviors.

Giriş

Günümüzde ulaşılan teknolojik olanaklar ve bilimsel zenginliğe karşın, insanoğlunun yeryüzündeki evrimi hala derin bilinmezliklerle doludur. Söz konusu evrimin çok uzun bir sürece yayılmış olması, bu noktada fikir birliğine varılan konulardan biridir. İnsana bu uzun soluklu serüveninde sürekli eşlik eden unsurlardan biri de bilgidir. Latince “informatio” kelimesinin kökünden türemiş olan bilgi, en genel ifadeyle; şekil verme, biçim verme, haber verme eylemi olarak tanımlanır. Bilgi kelimesi sözlükte “insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü, bili, malumat” ve “doğruluğu, verilışı nesnel ve öznel koşullarda gerekli ve yeterli sayılan kanıtlarla temellendirilmiş, önermeler biçiminde dile getirilen bilinç içeriği”

(Türk Dil Kurumu, 2017) şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlar bize bilginin insan aklı ve zekâsı ile ilgili olduğunu göstermekte, bir yandan onun zihinsel bir ürün olduğunu ortaya koymakta, diğer yandan da onun nasıl elde edilebileceğini belirtmektedir. Bilgi ile ilgili olarak sağlanacak söz konusu beceriler bilgiyi yalnız bilimsel bilgi statüsüne değil, toplumsal yapının ve işleyicinin yönlendirici erki olma noktasına taşımıştır. Bu değişimin vücut bulmuş hali ise *bilgi toplumdur*.

Günümüz toplumlarının bilgi toplumu olarak adlandırılması, yaşamsal faaliyetlerini tamamen bilgiye dayalı olarak yürütmeleri ve bilgi olmaksızın bir şey üretememelerinden kaynaklanmaktadır. Toplumda bilgiyi en çok kullanan kişiler hiç şüphesiz ki bilim ile iç içe yaşayan akademisyenlerdir. Bilim insanı olarak akademisyenler, üretmek, kullanmak ve paylaşmakla yükümlü oldukları bilimsel bilgiyi doğru bir şekilde kullanıp ve üretmek sorumluluğu taşımalarıdır. Bilimsel bilginin doğru bir şekilde üretilip üretilmediğini değerlendirmede dikkate alınan ölçüt etik kurallardır. Etik kurallar bir çalışmanın niteliğini belirleyecek, bir bakıma bilimsel hayatı düzenleyen en temel kurallardır. Bilim etiğine ters düşen bir takım davranışlar bilime ve bilim için çalışan kişilere zarar vermektedir. Bilim, önceki çalışmalardan beslenerek birikimli şekilde ilerleyen bir unsurdur. Bir çalışmada yapılan etiğe aykırı bir hareket bir sonraki çalışmalara da zarar verecek ve bilimin doğru bir şekilde ilerlemesine ket vuracaktır. Bu anlamda bilimsel bilgi üretiminde atılacak adımları bir takım kurallara bağlı olarak atmak, çalışmalarını bu kurallar çerçevesinde yürütebilmek önemlidir. Betimle yöntemi ile kaleme alınan bu çalışmada bireysel, kurumsal ve hatta ulusal akademik bilgi üretiminde etik kurallar ve kodlara uyma konusunun genel bilgi politikamız için taşıdığı önem ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bilgi Üretimi ve Akademik Bilgi

Bilgi toplumunda bilginin bireyler, her türden organizasyonlar ve toplumlar için vazgeçilmez ve asıl güç unsuru olmasını sağlayan en temel ayrıcalık, bilgi kullanıcısı ile en güncel ve doğru bilgiyi doğru zamanda buluşturabilme becerisidir. Bu noktada bilgi üretimi ve bu üretimin ekonomik ve bilimsel niteliklerde yapılması da bilgi temelli beceriler açısından son derece önemli hale gelmiştir. Bilimsel nitelikli bilgi ise akademik bilgi demektir ve bilgi temelli becerilerin en özellikli olanıdır. Akademik bilgi ve akademik bilgi üretimi sürecinde etik normlara bağlı kalınması gerekliliğinin önemini doğru bakış açısından görebilmek için bilgi üretimi ve akademik bilgi üretimini sağlıklı içselleştirmek ön koşuldur.

Bilgi üretiminin bilgi üreticisi, bilgi dünyası ve bilgi kullanıcısı olmak üzere üç asıl aktörü vardır. Üretim sürecini bilgi ve bilim dünyası ile

toplum açısından önemini anlamak ve bilginin döngüselliğini doğru analiz etmek için bu aktörlerin üçünü de dikkate almak gerekir. Bu çalışmada, sınırlılıklar dikkate alınarak bilgi üretiminin yalnız bilgi üreticisi boyutu ele alınacaktır.

Günümüzün rekabete dayalı ve bilgiden beslenen var olabilme çabasında, bireye/kuruma rekabet avantajı sağlamanın en sağlıklı ve geçerli yolu bilgi üretmektir. Buna bağlı olarak, bilgi üretiminin esas alındığı, insan merkezli -özellikle insanın zihin gücüne dayalı- gücü elde tutma çabasının olduğu bir süreç yaşanmaktadır (Malhorta, 2005, s. 9). Bilgi üretme denildiğinde kısaca bir organizasyonun/bireyin yeni ve yararlı fikirler ve çözümler üretebilme yeteneğinden söz edilir. Geçmişteki ve hali hazırdaki bilgi kaynaklarından elde edilen bilgiler, çeşitli etkileşimlerle yeniden yapılandırılarak ya da bu bilgiler yeni aşamalara tabi tutularak bilgi üretilir (Zaim, 2005, s. 158).

Bilgi üretimi kesinlikle uzmanlık gerektiren bir süreçtir. İhtiyaç duyulan ya da ilerde duyulabilecek her tür bilginin üretiminde, gerek kültürel gerekse teknik açıdan donanımlı bir altyapının oluşturulması, işinde uzmanlık niteliğine sahip çalışanların istihdam edilmesi ve en önemlisi de belirli bir plan ve stratejiye bağlı kalarak sürecin yürütülmesi gerekir. Bilgi üreticisi bu sürecin en önemli parçasıdır. Bu noktada bilgi üreticisi bilginin önemi, niteliği, içeriği, gerekliliği, doğruluğu, talep edilirliliği vb. açılardan yeterli donanıma sahip olmalıdır. Başka bir ifade ile bilgi üretimi, özellikle de bilimsel bilgi üretimi doğaçlama bir biçimde yürütülmemelidir. Bir sistematik içinde, belirlenmiş evrensel kurallar doğrultusunda ve olanaklıysa istikrarlı politikalar çerçevesinde bilgi üretilmelidir. Üretim sürecinin en önemli unsurlarından biri de bilgi üreticinin beşeri yanısıdır. Bilgi üretiminde etik normlar ve davranışlar da söz konusu beşeri yanı biçimleyen unsurlardandır.

Bilgi üretimi birden çok etkinliği içine alan bir süreçtir. Bilgi üretiminin ne şekilde yürütüldüğünü ortaya koyabilmek için, kabaca yeni bilgi ihtiyacının ortaya çıkmasıyla başlayıp bilgiyi muhatabı ile buluşturmada sonlanan bu süreci aşamalar halinde ortaya koyarak incelemek gerekir. Bu aşamaları saklı bilginin paylaşılması, kavramların üretilmesi, kavramların gerekçelendirilmesi, bir ilk örnek oluşturulması ve bilginin yayılması olmak üzere beş alt başlıkta ele almak mümkündür (Krogh, Ichijo ve Nonaka, 2002, s. 101). Söz konusu süreçler kurumların yanı sıra bireylerin bilgi üretimi için de geçerlidir. Saklı bilginin paylaşılması, bilgi üreticisinin dışardan edindiği bilgilerle zihninde filizlenen bilgileri birleştirerek bunları paylaşmaya hazır hale getirmesidir. Doğrudan gözlem, anlatım, taklit, deneme ve karşılaştırma ile birlikte çalışma en sık başvurulan bilgi paylaşım yöntemleridir. Üretilen bilginin paylaşılabilmesi için birtakım

kavramların ortaya konulması gerekir. Bir kavramın ortaya çıkması deneyim ve hayal gücünün bir araya gelmesini gerektirdiği gibi, var olan düşüncenin bir araya getirilmesi ile de gerçekleşebilir (Geyik ve Barca, 2006). Bir kavramın üretilmesinin ardından, değerlendirilmesi gereği ortaya çıkacaktır. Bu aşamada üretilen bilginin nedeni ve bilgi kullanıcısı için önemi/gerekliliği sorgulanır. Ortaya konulan yeni kavram değerlendirilirken, bilgi üreticisi kadar kullanıcısının yaşamına ne katacağına dikkat edilir. İlk örnek oluşturulması ise bilginin içeriğine ilişkin ilk üretim taslaklarının biçimlendirilmesi olarak yorumlanabilir. Bu taslaklar bilgi üretiminin ve içeriğinin de yol haritası olacaktır. Oluşturulan ilk örnekle somutluk kazanan yeni bilgi, sürecin son aşamasında kullanıcıya ulaşmak üzere paylaşımaya sokulur. Paylaşılan bilgi hem muhatabının bilgi gereksinimini karşılayacak hem de ileride üretilecek yeni bilgilerin temelini oluşturacaktır. Tüm bu nedenler yeni bilginin ortaya çıkmasında bilginin yayılması sürecinin önemini arttırmaktadır. Ne kadar çok kitle yeni üretilen bilgiye ulaşırsa, bilgi o kadar çok güç unsuruna dönüşecektir. Ancak elde edilecek güç konusunda asıl rekabet avantajı yaratacak olan bilgi, bilimsel ya da akademik bilgidir.

Bilgi üretiminden söz etmek devamlı bir araştırma sürecinde olmayı, araştırma süreci ise bilimsel bir yaklaşıma sadık kalmayı gerektirir. Aynı zamanda bilgi kavramının da insanlık için anlamlı hale getirilmesi sürecinin bir adım öteye taşınmasının yolunu açan bilim, bu kimliğe akademik bilgi üretimi ile erişir. Akademik bilgi üretiminin temel gerekçeleri ise mesleki gereklilik, akademik sorumluluk, akademik yükselme kıstaslarını karşılama, kamu yararını gözetme, manevi tatmin vb. olarak sıralanabilir. Akademisyenlerin gösterdiği/göstereceği gerekçe çeşitliliği ve bilgiye yaklaşım farklılığı, üretilen bilginin niteliğini de şekillendirmektedir. Ancak tüm çeşitlilik ve gerekçe farklılıklarına karşın akademik bilgi üretiminde gözetilmesi gereken birtakım değerler vardır. Üretilen bilginin doğru, güncel, aktarılabilir, gereksinim karşılayan, bir soruna/soruya yanıt getiren içerikte olması bu değerlerden bazılarıdır. Akademik bilginin bilimsel, akademik ve insani normlar açısından etik değerler gözetilerek üretilmiş olması, akademik bilgiden ve akademisyenden beklenen kıstasların başında yer alır. Çünkü üretilen akademik bilginin ortaya konulmasında etik değerlerin gözetilmesi yalnız bilgiyi üreten akademisyeni değil, akademisyenin varsa bağlı olduğu kurumu, bilginin paylaşıldığı mecrayı, akademi dünyasını ve bilginin kullanıcılarını da doğrudan etkiler.

Akademik Bilgi ve Etik

Akademik bilginin üretilmesinde, bu bilgilerin paylaşılmasında ve mevcut akademik bilgiye yeni katkıların yapılmasında, akademik yayıncılığın büyük bir önemi vardır. Bilgi üretimini nitelikli bir şekilde yapabilmek için bir

takım kuralların ve değerlerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bilgi üretim aşamalarını etik kurallar/değerler çerçevesinde iyi bir şekilde yapabilmek, ne tür davranışların akademik bilgi üretiminde problem teşkil edebileceğini görebilmek ve bu problemlere karşı çözüm önerileri geliştirebilmek önemlidir.

Gerek günlük gerekse akademik hayatta gerçekleştirdiğimiz davranışların “etik değerlerle” yakından ilişkili olması son zamanlarda etik, etik dışı davranışlar, meslek etiği gibi kavramların da oldukça yoğun bir şekilde karşımıza çıkmasına neden olarak bu konuda bir farkındalık yaratılmasını sağlamaktadır.

Etik kavramı, ahlak kavramı ile birlikte kullanılan iyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlış tanımlayan ve bunların sonucundan doğabilecek durumları yorumlayan bir felsefe alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2001, s. 4). Ahlak kavramı kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişiklik gösterebilen bir yapıdır. Toplumda bireyler arasında neyin iyi neyin kötü olduğu tamamen sübjektif bir durum sergileyebilmektedir. Aydın’a göre bu iyi-kötü, doğru-yanlış karmaşasının çözümlenebilmesi için bir takım “ilkeler” ortaya koymak etiğin görevidir (2001, s. 6).

Her ne kadar etik ile ahlak birbirinin yerine geçebilen iki kavram olarak karşımıza çıksa da etik, toplumda yer alan ahlak kurallarının daha derin, daha incelenmiş ve üzerinde daha çok düşünülmüş halidir. Etik, bir alanda uyulması gereken davranışları belirleyen, o alanla ilgili doğruları göz önüne seren kurallardır (Finnis, 1983, s. 4). Buna göre etik ilkeler, bir alana özgü ilkeleri kapsar. Shaw, bir felsefe düşünürü olan Solomon’un ahlak ve etiği birbirinden ayırırken; ahlakın tamamen insan ve davranışları ile ilgili olduğunu belirttiğini, etik dediğimiz olgunun da akademik/bilimsel çalışmalarla ilgilendiğini vurgulamıştır (Aktaran; Aydın, 2001 s. 6). Etik, bir toplumun sahip olduğu kültürel değerlerden, gelenek-göreneklerden, bir takım ideolojilerden ve dinlerden bağımsız olması gereken kurallardır ve bu özellikleri gereğince de ahlaktan ayrılmaktadır (Kuçuradi, 2003, s. 7).

Türkiye Bilimler Akademisi etiği, bireylerin ahlaklı bir yaşam için düşünüp bu doğrultuda doğrunun ve yanlışın ayrımını yapmaya, doğru diye nitelendirilen davranışları ortaya çıkarmaya ve bu davranışlar ekseninde yaşamalarını sağlayacak toplumsal ve kuramsal araçları geliştirmeye yarayan düşünsel bir alan şeklinde tanımlamıştır (2002).

Etiğin yukarıda yapılan tanımlarından yola çıkarak bilimin içinde etiğin olmazsa olmaz bir unsur olarak yer alması gerektiğini söyleyebiliriz. Bilimin birikimli ilerleyen bir unsur olduğunu daha önce belirtmiştik, buna bağlı olarak üretilen bir bilgi bir sonraki bilgiye ışık tutarak yeni bilginin üretilmesine katkı sağlayacak ve o alana dair var olan bir soruna çözüm yolu

geliştirecektir (Altunışık ve diğerleri, 2010, s. 17). Bu durumda bilimsel bilginin üretiminde etik kurallar ne kadar göz önünde bulundurularak hareket edilirse o kadar güvenilir, dürüst ve geçerli bilgiler ortaya konulacaktır ve bilimin doğru bir şekilde gelişmesine katkıda bulunulacaktır. Aksi takdirde etik kuralların ihlal edildiği bir çalışma istemeden de olsa bilime zarar verecektir.

Etik kurallar akademik bilgi üretiminde üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bilimsel bilginin üretiminde uyulması gereken etik ilkeler bilim etiğini oluşturur. Dürüstlüğü, bilim etiğinin temelde ilgilendiği en önemli problemi olduğunu belirten Aydın (2001, s. 111), bilimde dürüstlükten kast edilenin bilimsel araştırmanın sonuçlarının araştırmacıya maddi veya manevi kazanç sağlayacağı için çarpıtılmadan gerçek verilerle sunulması şeklinde ifade etmiştir. Bilim insanının, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeksizin sadece bilimin çıkarlarını göz önünde bulundurarak bilimin gelişmesine katkıda bulunarak araştırmalarını sürdürmesi önemlidir. Bilimsel bilginin bir yönteminin olması gerektiğini belirten Uçak (2012, s. 173), hiçbir yerden kopya edilmemiş, özgün ve güvenilir bilgiyi içermesinin de önemine vurgu yapmıştır.

Bilime zarar veren, bilimsel çalışmanın değerini ve güvenilirliğini düşüren her türlü davranış veya girişim bilimsel sahtekârlık (Scientific Misconduct) olarak nitelendirilmektedir (Aydın, 2001, s. 112). Araştırmacının, hak etmediği halde kendisine veya bir başkasına akademik yarar sağlama ya da yine başka bir araştırmacının akademik anlamda zarar görmesi için yaptığı tüm girişimler (örneğin; kopya, intihal, araştırma verilerini değiştirmek, vb.) bilimsel sahtekârlıktır (Academic Misconduct, t.y.).

Bilimsel bir araştırmada en temel etik ilkenin dürüstlük ve açıklık olduğunu belirten ve öncelikle bilimsel bilginin üretimi sürecinde bu ikisine dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çeken İnci (2009, s. 72), diğer akademisyenlerin düşünce, görüş ve çalışmalarından yararlandığı takdirde gerekli atıfların etik kurallar çerçevesinde verilmesi, çalışma verilerinin analiz ve yorumlanmasında tamamen tarafsız yaklaşılması ve çalışmayla ilgili yürürlükte olan herhangi bir kuralın ihlal edilmemesi gibi etik ilkeler olduğunu da ifade etmiştir.

Bu bağlamda bilimsel bilginin üretiminde bir takım değerlendirme ve denetleme mekanizmalarının olması ve bu denetlemelerin de elbette belirlenmiş ölçütlere göre yapılması gerekmektedir. Resnik'in belirttiği, bilimsel bilginin denetlenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılacak bazı etik kurallar şu şekildedir (2015):

1. Dürüstlük: En temel etik ilkedir, bilimsel çalışmaya ait verileri saptırmadan, doğru bir şekilde sunmak bilime pozitif katkı sağlamak açısından önemlidir.
2. Tarafsızlık: Araştırmacı çalışmanın sonucunda elde edilen verileri kendisine veya bir başkasına avantaj sağlayacak şekilde değiştirmemeli, bilimsel bir çalışmanın başından sonuna kadar sadece bilimin yararı gözetilmelidir.
3. Dikkat: Bilimsel çalışmanın sıfır hata ile tamamlanması önemlidir ve araştırmacının bu doğrultuda maksimum özen ile çalışmaya başlaması ve çalışmayı sürdürmesi gerekmektedir.
4. Açıklık: Araştırmacı anket veya görüşme sonucu elde ettiği tüm verileri ya da hoş karşılamadığı fikirleri hipoteziyle ters düşse bile açık ve net bir şekilde sunmakla yükümlüdür.
5. Fikri mülkiyete saygı: Çalışma süresince yararlanılan ve çalışmada kullanılan tüm kaynaklara kurallara uygun bir şekilde atıf verilmelidir.
6. Sorumlu yayın: Araştırmacı yayın tekrarından kaçınmalı, sırf yayın sayısını artırmak adına hareket etmemelidir.
7. Meslektaşlara saygı ve ayrımcılık yapmamak: Araştırmacı, aynı alanda çalışan kişilere ve onların daha önce yayınladığı çalışmalara kişisel egolarını bir tarafa bırakarak yaklaşmalı. Sebebi ne olursa olsun meslektaşlar arasında ayrımcılık yapılmamalı, bilimin ilerlemesi söz konusu olduğunda rekabet duygusu bir kenara bırakılabilmelidir.

Söz konusu etik ilkelerin her biri ayrı ayrı çok önemlidir ve bir tanesinin bile göz ardı edilmesi bilimin zarar görmesine neden olacaktır. Bilimsel bilgi üretimi süreci her adımının ince elenip sık dokunması gereken bir süreçtir. Çalışmanın, en başında, bir problemin farkına varıp konu belirleme aşamasından, verilerin toplanması, analiz edilmesi, yorumlanması, rapor edilmesi ve yayınlanması sürecine kadar her aşaması etik kurallar göz önünde bulundurularak yürütülmesi gerekmektedir.

Akademik Bilgi Üretiminde Etik Dışı Davranışlar

Yapılan bir bilimsel araştırmada elde edilen sonuçlar her zaman kesin ve kalıcı sonuçlar değildir. Bilimin birikimli ilerleme özelliği gereği bir sonraki çalışmanın sonuçları her zaman bir önceki çalışmanın sonuçlarına bir şeyler katmalı ya da önceden elde edilen sonuçlar geçerliliğini yitirdiğinde yeni bulgular ortaya koyabilmelidir. Bilgi üretiminde önceki çalışmalardan yararlanmak, onları incelemek hatta gerektiğinde eleştirel yaklaşabilmek o çalışmalarda yapılan etik hataları da görebilmek ve bilimin ilerlemesine katkıda bulunabilmek adına önemlidir.

Bilgi üretiminde araştırmacıyı etik dışı davranmaya iten birçok neden vardır. Bunları Türkiye Bilimler Akademisi (2012, s. 40) genel olarak dört maddede toplamıştır:

1. Birinci ve en önemli neden olarak eğitim ele alınmış, bilimsel araştırma sürecine ve etiğine ilişkin yeterli eğitimin bireylere tam anlamıyla verilmemesinin araştırmacıların etik kuralları bilmemelerinden kaynaklı bir ihlale sürüklediği belirtilmiştir.
2. Akademik yükselme isteği, başarı hırsı, akademik çevrede kabul görme arzusu, vb. nedenler araştırmacıyı ister istemez tekrarlayan yayın, uydurma yayın yapma ve intihale yönelme gibi etik dışı davranışları sergilemeye itebilmektedir. Aslında tüm bu davranışların temelinde de yine etik konusunda eğitim ve bilinç eksikliklerinin olması yatmaktadır.
3. Ne kadar çok yayın o kadar çok akademik saygınlık düşüncesi içerisinde olmak aynı bilimsel çalışmayı ufak değişikliklerle farklı yerlerde tekrar yayınlamaya sebep olmaktadır. Bu konuda da araştırmacılara yaptıkları çalışmanın niteliğinin iyi olmasının sayısal olarak fazla yayın yapmaktan daha değerli olduğu bilinci aşılanmalıdır.
4. Yapılan yayın, proje veya bilimsel herhangi bir çalışma için maddi destek almıyor olması kişileri kısa sürede daha fazla yayın yapmaya itebilmektedir. Buna göre akademik teşvik ödeneğinden yararlanabilmek adına da bir araştırmacı bilgi üretiminde etik dışı davranışlara yönelebilmektedir.

Yukarıdaki dört maddeden anlaşılacağı gibi bilimde etik dışı davranış sergilemek bilinçli ve bilinçsiz Şekilde yapılabilmektedir. Bilgi üretiminde bilinçsizce yapılan etik dışı davranışlar bir Şekilde göz ardı edilebilirken bilim için esas tehlikeyi bilinçli yapılan ihmaller oluşturmaktadır. Bilinçsizce etik ihlal yapmak daha çok zaman yönetiminde sorun yaşamak ve araştırma sırasında ihtiyaı olan tüm kaynaklara ulaşamamak gibi sıkıntılar sebep olabilmektedir (TBA, 2002, s. 35).

Buna göre TÜBİTAK tarafından hazırlanan raporda da etik dışı davranışlar şu başlıklar altında toplanmıştır (2006):

1. Disiplinsiz Araştırma: Özensiz ve dikkatsiz çalışılmış araştırmalardır. Herhangi bir kasıt olmaksızın bilinçsizce yapılmış etik dışı bir davranıştır, kasti olan bir davranışa göre bilime telafisi olmayacak Şekilde zarar vermez.
2. Yinelenen Yayın (Duplikasyon): Bir araştırmacının tamamen kasti olarak yaptığı, yayının sayısını arttırmak ve akademik başarı kaygısıyla

- daha önce yayınladığı bir çalışmayı ufak değişikliklerle tekrar yayınlaması durumudur.
3. Sahtecilik: Anket veya görüşme sonucunda elde edilen araştırma verilerinin kasten, araştırmanın hipotezini destekleyecek şekilde değiştirilerek bilimi aldatmaktır.
 4. Uydurmacılık: Araştırma yapmadan gerçekte olmayan verilerle bilimsel bir çalışma ortaya koymak.
 5. Aşırmacılık (İntihal): Bir araştırmacının, başka bir kişinin çalışmasından yararlanıp, çalışmanın esas sahibine atıf vermeksizin, tamamen kendi düşüncesiymiş gibi kendi çalışmasında kullanarak yayınlaması durumudur.
 6. Dilimleme: Önceden yapılmış bir çalışmada elde edilen sonuçları tamamını kullanmayıp bölerek başka bir çalışmada kullanmak.
 7. Destek Belirtmeme: Yürütülen çalışmaya destek veren kurum, kişi veya danışmanları belirtmemek.
 8. Yazar Adı Değişikliği: Çok yazarlı çalışmalarda yazar adlarının eksik verilmesi, emeği olmayanların çalışmaya eklenmesi gibi usulsüz davranışlardır.

Literatürde kabul görmüş tüm bu etik dışı davranışlar gerekçesine olursa olsun bilime zarar vermekle birlikte akademik dünyanın toplumdaki saygınlığını da zedelemektedir. Toplumun en eğitilmiş diyebileceğimiz kesiminin mensuplarının bu şekilde bir usulsüzlükle mesleklerini sürdürmeleri akademinin ciddiyetinin zarar görmesine neden olacaktır, bu tür davranışlara göz yumulmamalıdır. Bu bağlamda Etik dışı davranışlardan kaçınma adına bir takım önlemler alınmalıdır.

Aydın'a göre (2001, s. 113) bilimsel etik dışı davranışlardan kaçınmak için temelde üç yaklaşım vardır. Bunlardan ilki, bilgi üreten, çalışma alanı bilimsel bilgi olan kişilerin araştırma eğitimi üzerinde özenle durulması gerektiğidir. Araştırmacılara bilimsel araştırma yöntemlerinin ve araştırma etiğinin detaylı bir şekilde öğretilmesi ve bu konuda bilinç oluşturulmalıdır. İkinci yaklaşıma göre, akademik yükselmeler için yayın sayısı koşulunun olması araştırmacılar üzerinde bir baskı oluşturmaktadır ve bu da akademik sahtekârlığa neden olabilmektedir. Bu yüzden araştırmacılara, yapılan araştırmanın içerik olarak değerinin daha önemli olduğu bilinci aşılanmalıdır. Üçüncü yaklaşım ise, ekonomik baskılar ile ilgilidir. Ticari kuruluşlarca desteklenen bilimsel çalışmalarda alınan maddi desteğin kötüye kullanımını engellemek adına net bir şekilde belirtilmesi ve gerektiğinde yönetim mekanizmalarıyla ortak bir çalışma içinde olunmalıdır.

Türkiye Bilimler Akademisi etik dışı davranışların önlenmesi için şu önerilerde bulunmuştur (2002, s. 64):

1. Bilimsel bilgi üreten, özellikle, genç araştırmacılara bilimsel bir araştırmanın nasıl yapılması gerektiği eğitimi verilip, bu konuda danışmanlık hizmeti alabilecekleri “bilimsel araştırma danışma merkezleri” kurulmalıdır. Üstelik söz konusu merkezlerde etik dışı davranışlardan kaçınmaya özen göstermiş ve bilimdeki yeterliliğini kanıtlamış yetkin bilim insanları görevlendirilmelidir.
2. Sadece araştırma konusunda deneyim kazanmış olmak değil aynı zamanda etik ilkeler konusunda da duyarlı davranılmalıdır. Her araştırma için deneylere, görüşmelere ve anket sonuçlarına ilişkin veriler en az beş yıl saklanıp korunmalıdır ki herhangi bir şüpheli durumda rahatlıkla erişilip araştırmanın yeniden değerlendirilebilme imkânı bulunsun.
3. Daha yolun başındaki araştırmacılar, daha kolay araştırmalara, projelere ve çalışmalara yönlendirilerek araştırma deneyimi kazanmaları sağlanmalıdır.
4. Yayın sayısından ziyade yayının aldığı atıf sayısının daha önemli olduğu özellikle belirtilmelidir.
5. Araştırmacıların üzerinde bulunan her türlü baskı (mali ve idari) iyi çalışma ortamları hazırlanarak azaltılmalı hatta kaldırılmaya çalışılmalıdır.

Görüldüğu üzere, en başta araştırma yöntemleri ve araştırma etiği konusunda eğitim eksikliklerinin giderilmesi etik dışı davranışların azaltılması veya bu konuda bir farkındalık yaratılması konusunda önemli bir adım olacaktır. Ayrıca araştırmacıları istemeden de olsa etik dışı davranışlara iten bazı baskıların (akademik yükselmenin önündeki yayın sayısı kıstasları gibi) bir takım yönetmelik düzenlemeleriyle ortadan kaldırılması etik ihlalleri ortadan kaldırabilecektir. Etik dışı davranışların yaygın olmasında eğitimin önemine vurgu yapan bir diğer çalışma da Ersoy ve Özden (2011, s. 617) tarafından yapılmıştır ve internetten erişilen bilginin de etik ilkeler çerçevesinde değerlendirilerek kullanılması gerektiği konusunda da araştırmacılara eğitim verilmesi gerektiğini önermişlerdir.

Etik dışı davranışların engellenmesi için bu tür önlemlerle birlikte bir takım yaptırımların da uygulamaya konması gerekmektedir. Bilimin yuvası olan üniversitelerde bu amaçla etik kurullar oluşturulmuştur. Üniversite etik kurulları, üniversite bünyesinde yapılan yayınları, çalışmaları etik ilkeler açaşından inceleyerek değerlendirmektedir.

TÜBİTAK 2001 yılında kurumun ilgili olduğu yayınlardaki etik sorunları inceleyip değerlendirmek ve gerekli görüldüğünde de yaptırımlar önermek üzere “Araştırma ve Yayın etiği Kurulu” nu görevlendirmiştir (Ruacan, 2009, s. 41). Ayrıca yine etik ihlalleri önlemek ve yayınları

denetleyebilmek adına Türkiye Bilimler Akademisi tarafından 2006 yılında “Bilim Etiği Kurulu” oluşturulmuştur (Uçak ve Birinci, 2008, s. 196).

Kurum ve kuruluşların bünyelerinde oluşturduğu bu kurullar dışında etik sorunlarla ilgili daha ciddi yaptırımların uygulanmasını sağlayacak bir takım mekanizmaların bulunması gerekmektedir. Ülkemizde de bu anlamda yasa ve yönetmelikler mevcuttur. Bu doğrultuda, en önemli görevlerinden biri bilgi üretimi olan üniversitelerin bağlı olduğu Yükseköğretim Kurulu’nun hazırladığı “Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği” vardır. Söz konusu yönetmelikte, başka birisinin bilimsel çalışmasını, yayını, fikrini, vb. hiçbir şekilde kaynak belirtmeksizin kendisine ait bir yayınmış gibi gösterip kullanarak yayınlama davranışında bulunmak “Üniversite Öğretim Mesleğinden veya Kamu Görevinden Çıkarma” maddesi içinde verilmiştir (Yükseköğretim Kurulu, 1982). Bu şekilde meydana gelen bir etik ihlalin sonucunun meslekten atılmakla sonuçlandırılması aslında ne kadar ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir.

Bu konudaki bir diğer kanun da 5846 Fikir ve Sanat Eserleri Kanunudur. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nda etik dışı davranışın şekline göre farklı cezai yaptırımlar uygulanması öngörülmüştür. Bunlar şu şekildedir (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 2014, s. 2413):

“Başkasına ait esere, kendi eseri olarak ad koyan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla cezalandırılır. Bu fiilin dağıtmak veya yayınlamak suretiyle işlenmesi hâlinde, hapis cezasının üst sınırı beş yıl olup, adli para cezasına hükmolunamaz. Bir eserden kaynak göstermeksizin alıntı yapan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla cezalandırılır. Hak sahibi kişilerin izni olmaksızın, alenileşmemiş bir eserin muhtevası (içeriği) hakkında kamuya açıklamada bulunan kişi, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bir eserle ilgili olarak yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösteren kişi, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

Şüphesiz, akademik bilgi üretiminde ve bu bilgilerin paylaşılmasında mevzuatlarla bağlayıcı hale getirilen sorumluluklar ve yaptırımlardan çok daha önemli ve öncelikli olan unsur bilgi üreticilerinin bireysel ve toplumsal sağduyu ile hareket etmeleri, vicdanlarını dinlemeleri, ahlaklı ve erdemli davranışları ve öngörülü olmalarıdır. Aynı zamanda iyi insan olmanın da gereği olan davranış ve düşünce biçimlerinin hayata geçirilmesi yalnız akademik bilgi üretiminde etik davranma becerisini kolaylaştırmayacak aynı zamanda bilgi, bilgi üreticisi, bilgi paylaşımı ve bilgi kullanıcısı arasında kurulacak denklemin de sağlıklı ve işlevsel olmasını sağlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Literatürde bilgi üretiminde etik konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, özellikle son zamanlarda araştırmacıların etik, akademik etik, meslek etiği, etik dışı davranışlar konularında sıklıkla çalışmaya başladıkları görülmektedir. Akademik camiada etik konusunda bir farkındalık olduğu aşikârdır. Bu farkındalığın oluşmasında basına ve bilimsel çalışmalara yansıyan kötü örneklerin büyük payı vardır.

Ülkemizdeki eğitim, bilgi, bilgi üretimi kavramlarının etik uygulamalar ve kurallarla ilişkilendirilmesi dikkate alındığında, konunun yeteri kadar özenli ele alınmadığı ve ihlallerin olduğu paydaşların ortak kanaati ve kabulüdür. Öncelikli olarak bu konuda ciddi eğitim ve bilinç eksikliği vardır. Bilgi üretim süreçlerinin bireyler tarafından tam anlamıyla içselleştirilmemesi, bilimsel araştırma yöntemlerinin uygulanması konusunda eksikliklerin olması, araştırmacıların kısıtlı sürede kısıtlı kaynakla ortaya iyi bir bilimsel ürün çıkarmaya çalışmaları, ister istemez etik ihlallere sebep olmaktadır. Etik ihlallerle karşılaşıldığında sorunu mevzuatta belirtilen kıstaslar üzerinden değil de daha çok uyarma, dikkati çekme ve hatta görmezden gelme yönündeki yaygın eğilimin, bilgi üretiminde etik değerleri ve ilkeleri aşındırma konusundaki yönelimlere cesaret kazandırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Söz konusu tablo ise önce ulusal çerçevede bilgi üretim beceri ve niteliğimizin gelişmemesini daha sonra da bu dezavantajlı yapının evrensel sınırlara taşınmasına neden olmaktadır.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre bilimsel bilgi üretimi ve etik konusunda şu önerilerde bulunabiliriz:

- Etik konusunun önemi bireylere eğitim hayatlarının en başında verilmeli, bu konu lisans veya lisansüstü eğitim dönemlerine bırakılmamalıdır.
- Özellikle akademik alanda ilerleme hedefi olan genç araştırmacıların bilimsel araştırma yöntemleri ve bilim etiği konusunda dikkatleri çekilerek, bu konuda lisansüstü eğitimleri sırasında dersler almaları sağlanmalıdır.
- Araştırmacılara, akademik bilgi üretimi konusunda etik ilkelere göre hareket etmenin ne kadar önemli olduğu daha sık ve daha net ifadelerle vurgulanmalıdır.

- Akademik sahtekârlık, bilimsel hırsızlık, yalancılık, aşırma gibi kavramalar açıkça ifade edilip söz konusu usulsüzlüklere sebep olabilecek her türlü davranış örneklerle verilerek, bu etik dışı davranışların önüne geçilmelidir.
- Araştırmacıların zaman yönetimini iyi yapması bir nebze de olsa etik ihlallerin önüne geçeceği dikkate alınarak, bu konuda özendirici ve dikkati çekici davranışlar geliştirilmelidir.
- Kurum ve kuruluşlarda uygulamada olan yönetmeliklerin düzenlenmesi ile araştırmacılar üzerindeki ekonomik ve idari baskıların kaldırılması sağlanmalıdır. Böylece araştırmacılar daha ideal bir araştırma ortamında çalışabileceklerdir.
- Genç akademisyenlerin vicdani hassasiyetlerinin gelişmesi mutlaka önemsenmeli ve bu konuda meslek sürecinin geneline yayılacak bir otokontrol mekanizmasının oluşturulması için mutlaka zaman, enerji ve formasyon harcanmalıdır.
- İyi bir bilim insanı, akademisyen ve bilgi işçisi olmanın ön koşullarından birinin iyi ve dürüst insan olma erdemi olduğu bilgisi sürekli taze tutulmalı ve bu konuda tüm paydaşların bir farkındalık içinde olmaları sağlanmalıdır.

Etik dışı davranışlar konusunda kurumların kendi içinde yapılan bilimsel yayınların etik ilkelere uygunlukları açısından incelenmesi ve denetlenmesi için etik kurullar oluşturması gerekmektedir. Ayrıca oluşturulan etik kurulların denetlemelerini titizlikle oluşturulmuş, her türlü detayı düşünülmüş bir yönetmeliğe göre yapmaları gerekmektedir. Bu yönetmeliklerin sıklıkla gözden geçirilip günün şartlarına göre yeniden düzenlenmeleri sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Academic Misconduct. (t.y.). 28 Temmuz 2017 tarihinde <http://sa.berkeley.edu/conduct/integrity/definition> adresinden erişildi.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2010) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Aydın, İ. P. (2001). Yönetmelik, mesleki ve örgütsel etik. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

- Ersoy, A. ve Özden, M. (2011). Öğretmen adaylarının ödevlerinde internetten intihal yapmalarında öğretim elemanının rolüne ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online*, 10(2), 608-619.
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (2014). 5 Ağustos 2017 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5846-20141212.pdf> adresinden erişildi.
- Finnis, J. (1983) *Fundamentals of Ethics*. Washington: Georgetown University Press.
- Geyik, M. ve Barca, M. (2006). Etkin bilgi üretimi için örgütler nasıl tasarlanmalıdır?. 22 Haziran 2011 tarihinde <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/10-02.pdf> adresinden erişildi.
- İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği ilkeleri, yanıltmalar, yanıltmaları önlemeye yönelik öneriler. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık. Türk Tıp Dizini. 69-90.
- Krogh, G. V., Ichijo, K. ve Nonaka, I. (2002). *Bilgi üretimi*. G. Güney (Çev.). İstanbul: Dışbank Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2007). Etik ve “etikler”. Türkiye Mühendislik Haberleri. S: 423, 203/1.
- Malhotra, Y. (2005). Integrating knowledge management technologies in organizational business processes: Getting real time enterprises to deliver real business performance. *Journal of Knowledge Management*, 5(1), 7-28.
- Resnik, D. B. (2015). What is ethics in research & why is it important?. 28 Temmuz 2017 tarihinde www.niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/whatis adresinden erişildi.
- Ruacan, Ş. (2009). Türkiye’de bir etik serüveni: Doçentlik sınavı etik komisyonu. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık. Türk Tıp Dizini. 41-44.
- TBMM (2014). Yasama Dönemi 24, Yasama Yılı 5, Sıra Sayısı: 651. 15 Ağustos 2017 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss651.pdf> adresinden erişildi.

- TÜBİTAK (2006). Bilimsel dergilere gönderilen makalelerde dikkat edilmesi gereken noktalar. 1 Ağustos 2017 tarihinde <http://journals.tubitak.gov.tr/genel/brosur.pdf> adresinden erişildi
- Türk Dil Kurumu (2017). 11 Haziran 2017 tarihinde <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Etiği Komitesi. (2002). Bilimsel araştırmada etik ve sorunlar. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Uçak, N. Ö. (2012). Öğrencilerin intihal algısı. Ö. Külçü, T. Çakmak ve N. Özel (Yay. Haz.) Prof. Dr. Gülbün Baydur'a Armağan içinde (173-182). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Uçak, N. Ö. ve Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği* 22(2), 187-204.
- Yükseköğretim Kurulu (1982). 5 Ağustos 2017 tarihinde http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/17706 adresinden erişildi.
- Zaim, H. (2005). *Bilginin artan önemi ve bilgi yönetimi*. İstanbul: İşaret Yayınları.